

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.130>
УДК 94(470+571:477) «2014/2022»

Віктор ГОРОБЕЦЬ

доктор історичних наук, професор,
завідувач сектора соціальної історії,
Інститут історії України НАН України (Київ, Україна)
victor_gor@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3755-4181>

**ЯК РОСІЙСЬКІ ІСТОРИКИ ВІДШУКАЛИ «ДОБРУ
ІМПЕРІЮ»: ЛІКВІДАЦІЯ ГЕТЬМАНЩИНИ У СВІТЛІ
«НОВОЇ» ІМПЕРСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ (2014—2022 рр.)**

Мета — проаналізувати представлення у сучасній російській історіографії історію взаємин Російської імперії з ранньомодерною Українською державою — Гетьманщиною, зокрема в тому її сегменті, що позиціонує себе адептом напряму нової історії імперії. **Методологія** базована на методах історіографічного аналізу й синтезу. **Наукова новизна.** Вперше системно висвітлено проблему застосування у сучасній російській історіографії запозиченого від західної історичної науки концепту «нової історії імперії» як способу історіографічного переформатування образу Російської імперії, зокрема в контексті розробки проблеми її взаємин з Українською ранньомодерною державою. Розглянуто питання реакції академічної спільноти РФ на поворот в історичній політиці 2014 р. Реконструйовано пріоритетні проблемні поля сучасного історіографічного представлення російсько-українських взаємин раннього нового часу. Встановлено, що найбільшу увагу російських істориків-новістів привертає проблематика обмеження й ліквідації автономії Гетьманщини. Процес поглинання імперією української ранньомодерної державності розглядається в контексті парадигм «закономірностей інтеграції Малоросії» та запозиченого в американській історіографії концепту «стратегій інтеграції». Повністю ігнорується насильниць-

Цитування: Горобець В. Як російські історики відшукали «добру імперію»: ліквідація Гетьманщини у світлі «нової» імперської історіографії (2014—2022 рр.). *Український історичний журнал*. 2024. № 1 (574). С. 130—150. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.130>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

кий характер інкорпораційних процесів. Прояви спротиву української еліти трактуються лише як певні особистісні фобії чи переслідування приватних корисливих інтересів. При цьому творці нової версії імперської історіографії активно критикують представників «нових історіографій» за телеологізм й «ідеологічні упередження», декларують наміри «деконструювати старі заідеологізовані міфи». Але в кінцевому результаті активно розбудовують новий імперський міф, в якому зусилля Російської імперії щодо поглинання та асиміляції інкорпорованих нею державних утворень представлено винятково в контексті позитивних змін: «ліквідація безладу», «поліпшення ефективності управління», «соціальний захист непривілейованих верств місцевого населення» тощо.

Ключові слова: Українська ранньомодерна держава, Гетьманщина, історія українсько-російських відносин, російська україністика, нова історія імперії.

Основоположник постколоніальної теорії Е. Саїд зауважує, що підкорення та винищення імперіями тубільного населення здійснюють не тільки армії — такі акти готуються заздалегідь у дискурсі та уяві. Отож «здатність оповідати або перешкоджати формуванню й виникненню інших наративів дуже важлива для культури й імперіалізму, адже це один із головних зв'язків між ними» [1]. Універсальність цього постулату з усією трагічністю довели події, пов'язані з підготовкою та розв'язанням РФ неокolonіальної за своєю суттю війни проти України. Коли масованому вторгненню армії передували масштабні російські атаки на українську ідентичність, намагання тотально її розмити, підмінивши «гібридними проєкціями ідентичностей — малоросійською, новоросійською, деєнерівською, еленерівською і т. п.» [2, С. 6].

У процесі заперечення української ідентичності надзвичайно важливу для Кремля роль відіграло й відіграє агресивне поширення історичних спекуляцій як способу обґрунтування актуальних рішень і дій. Викривлена «правда історії» активно використовується як для легітимізування російської агресії в очах росіян, так і при спробі ввести в оману міжнародну спільноту. Звичайно ж, інструменталізація історії найвиразніше проглядається в експлуатації теми «Великої Перемоги». Але й ранньомодерна проблематика також далеко не маргінальна в історичній політиці РФ, очільник якої у своїх публічних виступах часто апелює до «величних звершень Петра I в розбудові імперії», а підбиваючи річні підсумки так званої «СВО», проводить недвозначні паралелі між сучасним загарбанням українського Приазов'я та аналогічними «досягненнями» Петра I наприкінці XVII ст.

І у цьому контексті виникає закономірне питання: яким чином подібні історичні альянзи керівництва відображають актуальний стан розвитку академічної науки в РФ, та, з іншого боку, в якій мірі вже вони впливають на цей розвиток?

Тож об'єктом дослідження є сучасна російська академічна історіографія, зокрема той її сегмент, що розробляє проблему відносин Української ранньомодерної держави (Гетьманщини) з Російською імперією. Предметом дослідження обрано формування у сучасній російській історіографії концепту «нової імперської історії» як способу історіографічного переформатування образу імперії, зокрема обґрунтування «закономірностей інтеграції Малоро-

сії». Хронологічно дослідження охоплює 2014 — початок 2022 рр., тобто від початку «гібридної війни» РФ з Україною й захоплення Криму до її переростання в повномасштабну форму.

На етапі руйнації СРСР та переходу від панівної на той час монопольної марксистсько-ленінської парадигми до модерного й постмодерного розуміння процесу пізнання у царині гуманітаристики стартові умови російської історичної науки — як матеріально-технічні, фінансові, так й інтелектуальні та логістичні — об'єктивно були набагато ліпшими, аніж у значно обмеженішій в усіх цих аспектах української. Набагато більша кількість університетів й академічних інститутів гуманітарного профілю забезпечувала вищу щільність наукової спільноти та інтенсивність академічного життя. Численні офіси, представництва потужних зарубіжних наукових фондів, добре налагоджені ще за часів СРСР міцні зв'язки столичних академічних кіл із закордонними науковими центрами, а отже й незмірно кращі можливості для організацій наукового стажування та реалізації спільних проєктів. Як захопливо зазначали російські дослідники, із завершенням «холодної війни» зник «головний бар'єр, що розділяв дві наддержави та дві історіографії — ідеологічний», після чого дослідження історії та культури на Заході, насамперед у США, переживали справжній злет, «який, можливо, колись будуть називати "золотим віком" американської русистики» [3, С. 6, 7]. Тим часом усередині країни сприятлива кон'юнктура на світовому нафтогазовому ринку початку 2000-х рр. дозволила спрямувати значні кошти на грантову підтримку наукових досліджень, у тому числі гуманітарного профілю.

Як наслідок, у російській гуманітаристиці й, зокрема, в історичній науці вже на кінець 1990 — початок 2000-х рр. помічаємо спроби впровадження нових методологічних підходів, головним чином адаптованих під власні потреби концептів західної науки. Як саркастично зауважував із цього приводу відомий дослідник історії ранньої імперської доби А. Каменський: «Коли закінчився радянський період й історикам потрібно було відмовитися від марксистсько-ленінської парадигми, стали судомно шукати якусь іншу, зручну» [4].

Щодо проблематики відносин імперії із завойованими нею народами та державами ранньомодерної доби, доволі цікаво виглядали спроби запозичення апробованого на Заході концепту нової політичної історії для формування концепту «нової політичної історії» Росії. Великі сподівання на принципово нове прочитання історії імперії та подолання різного роду історіографічних стереотипів, політично й ідеологічно вмотивованих міфів, породжувало впровадження в академічний дискурс проєкту «нової історії імперії», яка стала трендом західної історіографії на осмислення та, найголовніше, представлення поглядів і примирення кількох сторін — як колишніх колонізованих, так і колишніх колонізаторів, гноблених, підпорядкованих, маргіналізованих спільнот і т. п. Відповідно звідси постали ідеї західної «нової імперської історії», котрі були ревізіями попередньої імперської й колоніальної історії. Одна з таких ідей полягала в тому, що імперський простір — це не тільки гноблення та визиск, але й культура, освіта, технологія, урбанізація, соціальний ліфт, міжна-

ціональні взаємини, що їх не можна оцінювати суто у чорно-білій палітрі. Тож окреслювалася нова проблематика: імперія як простір можливостей, перспектив, взаємин, обміну і транзиту ідей та багатьох інших елементів.

Російські адепти і промотори нової історії імперії також як своє головне завдання декларували відтворення в усій її повноті «складну тканину взаємодії імперської влади та місцевих спільнот». Отож і пропонували розглядати імперію як «категорію аналізу та контекстоутворюючу систему мов», за якої «відбувається відмова від сприйняття “імперії” як історичної структури з набором відмінностей і певних констант на користь вивчення практик, дискурсів і мов самоопису “імперського досвіду» [5, С. 5; 6, С. 225—226; 7, С. 19—52; 8, С. 396—412].

Не менш перспективно виглядали й пропозиції накладання на російський історичний матеріал концепції «комполитарної монархії», що перед тим була успішно апробована на матеріалах Західної та Центральної Європи, в тому числі географічно й історично близьких до Росії Речі Посполитої та Шведського королівства.

Втім, як справедливо зауважує польська дослідниця методології Е. Доманська, будь-яка теорія не є готовою до використання «скринькою зі знаряддями» для аналізу дослідницького матеріалу, як і «немає можливості підходу до досліджуваного матеріалу без попередніх припущень (теоретичних); також немає досвіду без попереднього знання» [9]. Попередні ж знання про імперію, як відомо, формувалися переважно в доволі специфічних умовах тотального домінування у суспільній свідомості духу імперськості, байдуже, чи була в назві держави представлена згадка про імперію як таку, чи — як у випадку з СРСР — у ній фігурували означення, покликані відображати вільність поєднання під одним, по суті, імперським дахом різних країн і народів. Тож навіть у ліберальному таборі російських інтелектуалів, котрі переймалися ідеєю критичного переосмислення «імперського досвіду» й пошуками «чогось нового, цікавого» [6, С. 230], запанувала думка, що саме СРСР була «останньою багатонаціональною імперією Європи». Сучасна ж для них РФ, навіть після кривавих чеченських воєн чи нападу на Грузію 2008 р., імперськістю не страждала. Тож вони не переймалися проблемою переосмислення трагічного досвіду покорених імперією народів, зосередивши переважно свої когнітивні таланти на дискурсах із більш позитивним порядком денним, не забуваючи при цьому активно критикувати представників «молодих історіографій» за їхній нібито виразний телеологізм при висвітленні історії «національних околиць» Російської імперії [5, С. 5; 10, С. 20—21].

При цьому найбільш екзальтовані представники «нової генерації» російських українців, які ідентифікували себе саме адептами нової історії імперії, нав'язливо пропонували українським історикам поглиблювати академічні контакти, оскільки «російська україністика здатна багато чому навчити українських колег» [11, С. 35]. До слова, ці абсолютно єхидні за своєю суттю заклики лунали з трибуни міжнародної конференції в Будапешті вже після захоплення Росією Криму й розв'язання війни на сході України 2014 р. Війни, яку вони з

тієї ж міжнародної трибуни класифікували не інакше, як «внутрішній український конфлікт» [11, С. 35].

Не менш показовим у цьому заклику є й те, що серед пропонованих «наставників» називалося прізвище співробітника Інституту слов'язнавства РАН К. Кочегарова, котрий «уславився» тим, що вже в рік захоплення Криму опублікував 60-тисячним накладом посібник для вчителів «Крым в истории России» [12]. Як анотував це видання тоді ще не заборонений владою РФ «Меморіал», посібник є «тенденційним нарисом», «стверджується користь союзу між Росією та Кримом у різні періоди історії», «часто цитується президент Росії В. Путін»¹. І справді, останнього у цьому посібнику багато до непристойності: він і в епіграфі, і фактично на кожній сторінці тексту, а в окремих випадках путінські цитати обіймають навіть декілька сторінок суцільного тексту й обов'язково виділяються винятково жирним шрифтом.

Додаткову прикрість від цього ганебного прояву сервілізму додає той факт, що К. Кочегаров перед цим під керівництвом відомого російського історика Б. Флорі підготував доволі фахову монографію про гетьмана І. Самойловича, а праця про польсько-російські відносини у часи укладення «Вічного миру» 1686 р. здобула престижну нагороду Варшавського університету. При цьому на конференціях, що відбувалися в Україні, доповіді намагався виголошувати українською. А ще активно публікувався й публікується у зарубіжних наукових часописах, щоправда, не цитуючи при цьому В. Путіна, а стримуючи себе в рамках академічного дискурсу нової історії імперії.

Дослідники, які фахово вивчають політику історичної пам'яті, констатують, що «українська криза» та різке погіршення відносин Росії з «Заходом» через анексію Криму та «підтримку Росією сепаратистів на Донбасі» 2014 р. спричинилися до різкого повороту в історичній політиці Кремля [13]. Утім в академічній історіографії це відобразилося не настільки швидко й, окрім «путінського цитатника» К. Кочегарова, перші посткримські роки не відзначилися появою якихось знакових праць.

Певним переходом на нову якість можна вважати публікацію 2018 р. підготовленої в Інституті слов'язнавства РАН колективної праці «Малороссы vs украинцы: Украинский вопрос в национальной и культурной политике Российской империи и Советского Союза» [14]. Історія взаємин Гетьманщини з династією Романових розкривається в нарисі С. Лукашової «Малороссия и малороссыяне в Российской империи в XVIII в.: стратегии интеграции». «Стратегії інтеграції» — термін, запропонований відомою американською русисткою Н.Ш. Коллман [15, С. 272]. Його використання формує певний аванс очікувань на зустріч із сучасним, модерновим текстом. Утім знайомство зі змістом розвіює оптимістичні очікування. Авторка «з порогу» відкидає всі

¹ Кочегаров К.А. Крым в истории России: методическое пособие для учителей общеобразовательных учреждений. *Электронный каталог библиотеки «Мемориала»*. URL: <https://lib.memo.ru/book/26821> (дата звернення: 01.11.2023).

напрацювання української й західної історіографії з історії політичного розвитку Гетьманщини та наполегливо реанімує конструкції імперської історіографії XIX ст. Наприклад, підводячи читача до усвідомлення невідворотності ліквідації Української ранньомодерної держави, констатує: «Починаючи з середини XVII ст. в Малоросії дедалі сильніше виявлялася криза влади». У чому вона проявлялася? Виявляється в тому, що духовні особи судилися з козаками та містами, міщани скаржилися на зловживання козацької старшини й духовних осіб, козацька старшина — на «інтриги» гетьмана, а «сутяжництво було характерною рисою правової системи Речі Посполитої, і Малоросія успадкувала її в повному обсязі» [14, С. 57]. Тобто як прояв кризи влади трактується розвинута система судочинства й поширена практика вирішувати суперечки у суді. Власне тут маємо справу з очевидною екстраполяцією апробованих імперською історіографією — слідом за пропагандою — тез про неповноцінність Польсько-Литовської держави в контексті згаданого тут «сутяжництва», а ще шляхетської анархії як підстави для участі Російської імперії в поділах і фактичному знищенні Речі Посполитої. Байдуже, що це відбулось уже у часи, коли анархія була істотно обмежена [16, С. 328].

Обравши такий доволі сумнівний критерій оцінки ефективності державного устрою, авторка з легкістю обґрунтовує та виправдовує репресивну політику Петра I щодо України в постмазепинський період. Виявляється, це було не що інше, як «наведення порядку в управлінні Малоросією» [14, С. 58]. Почесне місце у цьому «впорядкуванні» відводиться заснуванню Петром I Малоросійської колегії — начебто з метою «скорочення потоку скарг до центральних органів влади» [14, С. 60]. Обґрунтовуючи ж правомірність дій імператора у цьому, за означенням уже іншого автора, «своєрідному адміністративному експерименті» [17], історики-конструктори «нової імперської історії» активно вдаються до маніпулювання фактами та риторикою — як новоствореною, так і запозиченою ще з петровських часів. Прикладом «новаційних» маніпуляцій може, зокрема, слугувати теза: «Слід наголосити, що проведення адміністративних реформ у Малоросії не форсувалося. Малоросійська колегія була створена однією з останніх, лише після смерті гетьмана Івана Скоропадського» [14, С. 60]. І це при тому, що реальна хронологія подій не залишає каменя на камені в такій «аргументації»: вже в першій половині квітня 1722 р. Петро наказав сенаторам підготувати проект указу про заснування колегії², 29 квітня він підписав підготовлений указ [18], 16 травня Сенат схвалив інструкцію президенту Малоросійської колегії та маніфест із приводу її заснування, а 5 червня останній було опубліковано й надіслано до Глухова для оприлюднення в полкових і сотенних центрах³. І впродовж усього часу гетьман І. Скоропадський — усе ще живий — залишався в Москві та безрезультатно намагався завадити впрова-

² Российский государственный архив древних актов (далі — РГАДА). Ф. 248. Оп. 29. Д. 18. Л. 346.

³ Там же. Д. 1758. Л. 742—775.

дженню реформи, апелюючи до договірних статей Б. Хмельницького, традицій взаємин Гетьманщини з імперією та особистих обіцянок Петра гарантувати в повному обсязі козацькі права й вольності [19, С. 78—82]. У Глухів гетьман повернувся ближче до кінця червня, а 3 липня помер [20, С. 64]. Тож про яке заснування колегії «лише після смерті гетьмана» може йтися?!

А от уже як ретрансляцію старих інсинуацій Петра I квітня — травня 1722 р. варто сприймати твердження, що колегія «мала діяти на основі “договірних пунктів Б. Хмельницького та інших гетьманів”, тобто відповідно до системи відносин, що вже склалася» [14, С. 61]. Адже, якщо навіть залишити на сумнів авторки факт привнесення до джерела інформації, яку не містить оригінал (адже Петро I в указах не згадував «інших гетьманів», а апелював до угод зі Б. Хмельницьким: «чинит то все, что определено в тех, Хмельницкаго, договорах»⁴), то вкрай важко пояснити, яким чином можна не помітити очевидної невідповідності риторики імперського указу політико-правовому підґрунтя російсько-українських відносин, зафіксованих у гетьманських статтях другої половини XVII ст. Дійсно, щоб створити враження правомірності указу, імперська влада неодноразово згадувала про «договірні статті Б. Хмельницького», апелюючи до положення щодо можливості перенесення судових справ населення Гетьманщини до воєводського суду. Але пункти, на які вона покликала, містилися не у прикінцевій угоді, а лише у протокольному записі першої розмови дядів Посольського приказу з українською делегацією 13 (23) березня 1654 р., який був доволі складеним для доповіді в Боярській думі й не мав жодної юридичної сили та, відповідно, ніколи раніше не фігурував поряд із тими матеріалами, що регулювали українсько-російські відносини [21].

Утім, видається, у цьому випадку маємо справу не з «ексцесом» конкретного виконавця, котрий не встиг зануритись у тонкощі матеріалу, що для нього малознайомий, а певним історіографічним трендом. Скажімо, згаданий уже перед цим автор, котрий пропонував українським історикам навчатися в російських колеґ, також уважає, що «звернення до “статей” Б. Хмельницького давало юридичні підстави суверену та його агентам для втручання у практики управління, що склалися» [22, С. 44]. А до того ж стверджує, що створення колегії «не мало на увазі заміну чи пониження ролі місцевих інститутів козацького та міського самоврядування» [17, С. 852—865]. Ігноруючи той факт, що вже саме заснування та передача новій владній інституції функцій вищої апеляційної інстанції у судочинстві, контролю за адміністративною діяльністю й фінансами було відвертим пониженням статусу гетьмана, гарантованого всіма попередніми угодами [19, С. 84—86].

Доволі красномовною в контексті некоректної селекції джерел, коли увага акцентується лише на тих із них, які підтверджують умоглядну авторську концепцію, натомість інші, що її докорінно заперечують, — повністю ігноруються, є система доказів щодо рівноправності впроваджені в державне тіло Геть-

⁴ Там же. Д. 18. Л. 346.

манщини імперської владної структури та Генеральної військової канцелярії: «Власне, ні про яке юридично закріплене “самовладдя” (колегії) не могло бути й мови вже після двох листопадових указів. За ними “без поради з генеральною старшиною” керівництво (колегії) не могло надсилати накази місцевим органам влади. Зносини з Генеральною військовою канцелярією мали здійснюватися через проеморії, що підкреслювало формальну рівність зазначених органів влади» [22, С. 46]. Але, згадуючи про сенатські укази з листопада 1722 р. (іх П. Полуботку вдалося лобювати через О. Меншикова в умовах відсутності у столицях Петра I [19, С. 135—142]), автор «забуває» згадати, що з поверненням імператора з походу вже 16 квітня 1723 р. з'явився новий указ, який забороняв Генеральній канцелярії видавати й публікувати без візування президента колегії будь-які універсали «о каком генералном положении [...] и других важных делах», натомість колегії в разі необхідності дозволялося зноситися з органами місцевого самоврядування «и мимо» генеральної старшини [23]. Очевидно, що з цього моменту Генеральна військова канцелярія деградувала в орган, що лише обслуговував імперську владну устанovu.

Те саме стосується і твердження про нібито збереження традиційної «ролі місцевих інститутів козацького самоврядування». В пізнішій поширенішій версії теза звучить наступним чином: «Запровадження Малоросійської колегії не передбачало скасування козацького самоврядування та судочинства [...]. Петро не поспішав [...] щодо призначення великоросіян на старшинські уряди [...] хоча у сучасній українській історіографії й висловлюються думки, що цар Петро тільки й чекав зручного моменту для створення старшини, цілком лояльної престолу» [24, С. 132]. Залишається неабиякою загадкою, як сталося так, що нібито всупереч бажанню імператора призначені указами з Петербурга російські офіцери посіли полкові уряди у Стародубі (майор І. Пашков), Ніжині (підполковник І. Хрущов), Чернігові (підполковник М. Богданов), «вірні государеві» під час війн з Оттоманською Портою серби та «волохи» — в Гадячі (спочатку Михайло Милорадович, згодом його брат Гаврило), Києві (А. Танський), Переяславі (В. Танський), а функції полтавського полковника виконував російський офіцер — комендант місцевого гарнізону І. Чичерін⁵. Якщо ж узяти до уваги, що полковий уряд у Прилуках обіймав призначений царем за лояльність і допомогу у здобутті Запорозької Січі у травні 1709 р. Г. Галаган, а А. Маркович, як свідчив універсал на полковництво, був призначений лубенським очільником «по монаршому благоволенію» [25, С. 52], то картина «непоспішання» імператора у формуванні старшинського корпусу, «цілком лояльного престолу», буде ще більш виразною та водночас загадковою. Адже дев'ять із десяти згаданих полків Гетьманщини очолювали саме ті, кого Петро, згідно з твердженням новоімперців, «не поспішав» призначати на полковництво. Власне, лише Д. Апостол очолив Миргородський полк за результатами вільних виборів, однак він на момент смерті Петра перебував в ув'язненні в Петербурзі.

⁵ Там же. Д. 1761. Л. 676—692.

Не менш дивно виглядають і твердження про нібито прагнення імперського центру зберегти в недоторканності українське судочинство. Адже сам факт штучної імплементації Малоросійської колегії у судочинство Гетьманщини руйнував його традиційну структуру. Не кажучи вже про цілеспрямовані дії колегії з реалізації курсу, скерованого на витіснення питомо місцевих правових норм з ужитку та заміни їх російськими положеннями і процесуальними особливостями судочинства. Як серйозно можна вести мову про бажання зберегти в недоторканності судочинство Гетьманщини, коли, скажімо, 22 жовтня 1722 р. Сенат ухвалив таємно писати до президента С. Вельямінова, щоб він, по можливості, спонукав українців до подачі клопотань із приводу переіменювання судочинства, а саме щоб надалі їх судили «по правам и уложениям» Російської держави, а не традиційним статутам і порядкам [26, С. 830]. У грудні 1723 р. Петро I поширив на Гетьманщину дію указу від 5 листопада 1723 р. «О суде по новоучененной форме»⁶, що регламентував порядок організації судового процесу, принципово відмінний від того, який традиційно використовувався в українському судочинстві. Причому курс на його скасування не припинився й зі смертю Петра I та завершенням «своєрідного експерименту». Свідченням цьому може слугувати розпорядження Іноземної колегії царському резидентові в Україні О. Шаховському 1730 р., аби в Генеральному військовому суді при вирішенні справ більше зважали на «государевы законы и указы», а не на «малороссийские права» [27, С. 466].

Але адепти «нової» імперської історіографії ігнорують такі промовисті факти. Натомість популяризують риторичні імперських указів, покликану зумисне перемикнути увагу з очевидного порушення автономних прав Гетьманщини на ефемерні функції соціального захисту й турботи про підданих. І саме в душі популістської риторики Петра I щодо такого піклування про підданих в Україні як причину створення колегії подається ця проблема й у працях істориків-новоімперців: «Створення Малоросійської колегії давало певні гарантії та захист для станових груп регіону або окремих осіб, які не мали політичного впливу, особливо на захист від зловживань із боку козацької еліти» [17]. Теза, до слова, цілком суголосна маніфесту Петра I від 16 травня 1722 р.: колегія заснована для того, «дабы малороссийский народ ни от кого [...] утесняем не был»⁷. Але ж у фонді «Кабінет його імператорської величності» зберігається власноручна інструкція Петра С. Вельямінову, підготовлена того ж таки дня, але вже таємна, не призначена для публікації. І ось у ній імператор розставляв уже зовсім інші акценти, наказуючи передовсім зосередитися на політичному нагляді, а ще пильнувати, яким чином можна збільшити фінансові надходження з України⁸.

Але оскільки такі акценти не вписуються в образ турботливої імперії, сучасні її апологети твердять: «Члени колегії здійснювали облік податків, що збирають-

⁶ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Ф. 1. № 54482. Арк. 344; Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДАІАК України). Ф. 56. Оп. 3 Спр. 3591. Арк. 66.

⁷ РГАДА. Ф. 248. Оп. 29. Д. 1759. Л. 1—10 об.

⁸ Там же. Ф. 9. Оп. 1. Д. 15. Л. 74 об.

ся, і контролювали їх подальший розподіл в основному на місцеві потреби» [17]. Хоч існують цілі пласти джерел, головним чином у московських архівах, з яких випливає, що функції колегії виходили далеко за межі заявленого тут обліку податків і були зосереджені саме на суттєвому збільшенні прибутків казни внаслідок запровадження нових статей оподаткування й розширення дії локальних зборів на все податне населення. Причому відбувалося це не стихійно, а як реалізація чітко заявленого Петром I плану дій⁹. І Малоросійська колегія впродовж 1722—1727 рр. не лише перенаправила фінансові ресурси Гетьманщини до імператорської казни, а й карколомно збільшила прибуткову частину бюджету автономії — на 8814 руб., що становило 21 % зростання [28, С. 492—495]. Ще більш вагомими є показники натуральних зборів, де приріст склав аж 60 % [28, С. 486].

Не менш асиметричні щодо своєї адекватності твердження стосовно розподілу зібраних у Гетьманщині коштів, які нібито витрачалися «в основному на місцеві потреби». Для розуміння абсурдності цього припущення достатньо порівняти річні видатки колегії, де чітко видно, що за результатами 1725 фінансового року колегія відправила 107 521 руб. до Військової колегії, понад 86 734 руб. — до Московської рентереї, 50 000 руб. — Кабінету імператорської величності, близько 6000 руб. — київському генерал-губернаторові. Ще 483 руб. було видано на утримання президента С. Вельямінова, 467 руб. — членів колегії, 656 руб. — чугуївських калмиків, близько 180 руб. — на організацію діяльності Малоросійської колегії. Із загальної ж суми річних витрат у 260 362 руб. лише мізерна частина пішла на забезпечення місцевих потреб: 254 руб. на утримання найманого козацького війська та 718 руб. на забезпечення життєдіяльності гетьманських рангових господарств¹⁰, що у відсотковому еквіваленті становить близько 0,6 %.

Загалом же «деконструктори» «старих заідеологізованих міфів», тавруючи українських істориків за телеологію й «заідеологізованість», «консервацію історіографічних фантомів», що сформувалися в ХІХ ст., «гальмування дійсно наукової реконструкції процесу інтеграції» [10, С. 20—21; 31, С. 115—130], зі впертістю Сізіфа конструюють багаторівневий міф про ідеальність політики імперії щодо «Малоросії», яка базувалася винятково на правових засадах, мала шляхетну мету «наведення ладу» й «доброго порядку» на теренах, де перед тим «панував безлад», і при цьому не призводила до посилення визиску підвладних народів. Отож, скажімо, рекрутація імперською владою козаків на так звані «каналні роботи» подається як така, що «мала епізодичний характер і не може розглядатися як прояв репресивної політики щодо народу Малоросії». А «найважливішими факторами смертності була “морова пошесть” — епідемія, що сталася в 1721 р., а також повальне пияцтво — наслідок великої кількості трактирів, поставлених у зоні будівництва» [15, С. 79; 30, С. 37—52]. Аналогічно й заборона видання книг на «простій мові» обу-

⁹ ЦДІАК України. Ф. 53. Оп. 1. Спр. 4 Арк. 6; РГАДА. Ф. 248. Оп. 29. Д. 1806. Л. 74 об.

¹⁰ Обрахунки зроблено на підставі: РГАДА. Ф. 248. Оп. 29. Д. 1761. Л. 649, 650.

мовлювалася «переважно не русифікаторською політикою влади, а теорією літературних жанрів того часу» [14, С. 84]. Аналізуючи проект заснування першого світського університету в Наддніпрянській Україні (при цьому, що-правда, не згадується, що мається на увазі саме перший «світський» вищий навчальний заклад), доходять висновку: «Стараннями імперського чиновника було зроблено більше для розвитку українського Просвітництва, ніж місцевою елітою». А провал цієї освітньої ініціативи зумовлювався «політичним вибором гетьмана К.Г. Розумовського» [31, С. 139].

Захопливі епітети знаходяться навіть на адресу Правління гетьманського уряду (1734—1750 рр.), що подається як інструмент «зваженої політики центральної влади» [14, С. 62]. Зазвичай же при згадці про «успішність» цього ще одного «експерименту» імперського центру на думку спадають рядки з листа кабінет-міністра А. Волинського Е. Бірону: «Аж до самого свого в'їзду на Україну я навіть не уявляв собі, як сильно вона спустошена й яка маса народу загинула [...] не залишилося хліборобів, які потрібні, щоб засіяти хоча б стільки хліба, аби прогодувати самий край» [32, С. 130].

Цікаво, що творці нового образу імперії не обмежуються локальними прикладами її успішності, але й формулюють висновки генерального порядку, зокрема помічають «важливі елементи, що демонструють процес формування держави Нового часу, в рамках якого корумпований приватний інтерес (навіть із боку [...] впливового вельможі) міг бути припинений у рамках офіційних (відкритих) процедур» [17]. Залишається лише здогадуватись, яким чином імперській владі вдалося досягнути ось таких виняткових успіхів на окремо взятій «захаращеній безладдям» ділянці — в управлінні «Малоросії», якщо на всіх інших напрямках державної політики картина була дуже далекою від успіху і прогресу? Скажімо, україністи-новоімперці стверджують, що обласна реформа та створення Київської губернії в перше десятиліття XVIII ст. жодним чином — «ні в теорії, ні у практиці» — не могли бути причинами «зради І.С. Мазепи» [33, С. 15]. Натомість їхні колеги, котрі досліджують реалії «великоросійських» земель, констатують її «руйнівний вплив на державне управління», оскільки вона «проводилася за умов воєнного часу й переслідувала суто фіскальні цілі» [34, С. 20]. Або ж, оцінюючи успішність практики запозичень європейського досвіду управління, зокрема колезького устрою, звертають увагу на досить «вільне» поводження з прототипами запозичень, трактуючи цей процес як «результат поверхових спостережень петровських наближених, які не мали спеціальної підготовки та, прямо скажемо, були не дуже компетентними в “раціональному” державному управлінні». Та й загалом — Петро намагався вирішити «завдання Нового часу [...] цілком середньовічними практиками» [35, С. 129]. Різко контрастують із констатацією вагомих «успіхів» імперії у привнесенні соціальної справедливості в «Малоросію» результати досліджень російськими істориками «корумпованої поведінки» у «великоросійській» метрополії, де «неписьменні селянські маси у грі за владу та вплив були приречені на пасивність або просто не знали нічого,

крім обміну дарами» [36]. Причому подібна картина фіксується як у петровській, так й післяпетровській, уже реформованій імперії [37, 38].

Важко пояснити логічно ось таке розщеплення образу імперської влади щодо «приреченого» населення метрополії та «обдарованих» опікою «станових груп» національних окраїн. Єдине, що тут спадає на думку, так це відверта прямолінійність представника старшого покоління російських українців Г. Саніна, котрий без зайвого лукавства заявляв: «Оцінка постатей Богдана Хмельницького та Івана Мазепи завжди була політизованою, і я не збираюся відходити від цієї політизації» [39, С. 16].

Не інакше, як саме в контексті актуальної політичної кон'юнктури, потрібно розглядати пояснення українцями-новоімперцями і причин усіх тих «ексцесів», що мали місце у ході реалізації «бездоганних» «інтеграційних» реформ в Україні. Скажімо, при поясненні мотивів суттєвого обмеження Петром автономії (звичайно ж, без уживання такого словосполучення, яке замінено евфемізмом «інтеграція») Гетьманщини вже традиційно на щит береться «зрада Мазепи». Арешт і смерть у Петропавлівській фортеці П. Полуботка, ув'язнення всього складу генеральних старшин і цілого грона полкової старшини й канцеляристів, що мало місце у процесі реалізації «своєрідного адміністративного експерименту з боку Петра I» 1720-х рр., обумовлені неадекватністю самого наказного гетьмана: «Здебільшого вони пов'язані з особистістю чернігівського полковника П.Л. Полуботка» [22, С. 44]¹¹. Причина ліквідації гетьманства 1722 р. крилася не в політичних намірах імператора, а була спровокована приватним конфліктом в оточенні монарха в так званій почепській справі: Полуботок з Апостолом боролися за булаву, шукаючи підтримки серед «пташенят гнізда Петрова», а імператор «їхні політичні ігри сприйняв [...] як акт нелояльності» [24, С. 158]. І це при тому, що один із найближчих помічників Петра граф П. Толстой уже після його смерті авторитетно заявляв: «Блаженные памяти Е.И.В. в том намерении гетмана в Украине не учинил и у полковников и старшины власти убавил, дабы Малую Россию к рукам прибрать» [40, С. 60]. Та й аналіз документів перших місяців реформи вповні підтверджує правдивість його слів: уже наприкінці липня 1722 р. у Сенаті обговорювався план «тихої» ліквідації гетьманської форми правління й у листі до імператора, згадуючи про порушене генеральною старшиною клопотання з приводу проведення гетьманських виборів, сенатори пропонували оголосити козакам, що вибори відкладаються до повернення з походу монар-

¹¹ Доволі показово, що адепт «нової історії імперії» навіть у таких дрібницях, як невизнання за П. Полуботком титулу наказного гетьмана, послідовно наслідує імперців часів Петра I: опонент останнього у цілком законний спосіб отримав цей титул і саме ним послуговувався в офіційному листуванні, натомість імперська влада, маючи на меті ліквідувати інститут гетьманства як такий, не визнавала його, а Сенат навіть видав спеціальне розпорядження, що забороняло російським чиновникам при звертанні до П. Полуботка титулувати його наказним гетьманом: «В листах черниговского полковника наказным гетманом не писать, а писать черниговский полковник» (РГАДА. Ф. 248. Оп. 29. Д. 1759. Л. 146).

ха: «И таким образом никакого сомнения им не будет, и может то тако до воли его императорскаго величества остаться» [26, С. 827]. Імператор схвально сприйняв сенатську ініціативу та впродовж наступних п'яти років вона стала програмним документом російського уряду з цього питання, ставши основою указу Петра I від 23 червня 1723 р., який законодавчо заборонив українській стороні під загрозою суворого покарання навіть порушувати питання щодо проведення нових виборів¹².

Аналогічно й стосовно другої заборони гетьманства — вже по смерті Д. Апостола в 1734 р. — авторам також без проблем вдається розгледіти «законність» аргументів Анни Іоаннівни. Адже, виявляється, «за 7 років правління гетьмана міжусобиці, розвал системи управління та прагнення старшини до особистого збагачення настільки підірвали боєздатність козацького війська, що це прямо загрожувало безпеці імперії» [14, С. 31]. Не зраджують собі російські історики-новоімперці й в описі причин остаточної ліквідації Катериною II української державності 1764 р., вбачаючи їх не в її централізаторській політиці й артикульованому прагненні — «аби й назва (гетьманів) щезла», а лише в «користолюбстві» К. Розумовського.

Тобто маємо справу з відвертим і доволі послідовним знеціненням політичної ваги стратегічно важливих подій та підміни їх сутності розумуваннями щодо тих чи інших «приватних інтересів» (принагідно наголошую, що аж ніяк не заперечую їх наявність і необхідність дослідження також). Штучно ліпиться новий, хоч і не адекватний історичним реаліям, але ідеологічно «правильно» заряджений образ імперії — лагідної, соціально справедливої, добре керованої та, що особливо важливо у сучасних умовах, турботливої й культуртрегерської щодо взятих нею під свою «опіку» «бездержавних народностей і племен».

Паралельно в умовах розгортання політичним керівництвом РФ війни з українською ідентичністю для позначення ранньомодерної України монополізується термін «Малоросія». Зазвичай це подається як певна історична даність, без пояснення причин. Але трапляються й доволі показові винятки, коли російські автори відверто декларують потребу відмовитися від «штучних конструктів», «фантомів» на зразок «Українська козацька держава», «Гетьманська Україна», натомість здійснювати деконструкцію на підставі реанімації «історично закономірного» терміна «Малоросія» [29], при цьому зовсім не переймаючись тим фактом, що в першій чверті XVIII ст. «фантомом» «Україна» послуговувались і Петро I, і його підручні, наприклад, граф П. Толстой [40, С. 60]. Показовим у цьому випадку є й уточнення, що стаття підготовлена «в рамках держзавдання Міністерства науки та вищої освіти на тему “Регіональна ідентичність Росії: компаративні історико-філологічні дослідження”». Що зайвий раз підказує, де саме шукати розгадку «секрету Полішинеля» й щодо відмови від «штучних конструктів», і щодо реанімації «історично закономірного» терміна як утілення непереборного прагнення представити історію ран-

¹² РГАДА. Ф. 248. Оп. 29. Д. 32. Л. 28.

ньомодерної України лише в контексті ідеологічно правильного конструкта — «регіональна ідентичність Росії».

Загалом формування нового «правильного» образу, який так органічно влітається в актуальну історичну політику Кремля, щедро фінансується державою, і всі згадані перед цим праці — і з історії українсько-російських відносин, і «благотворного» впливу Росії на Крим, як і не згадані хвалебні відгуки на них — підготовлено за грантової підтримки держави. Інтелектуальні зусилля й матеріальні ресурси, витрачені на цей образ, не минуться намарно, оскільки він має всі шанси знайти своє широке відображення у шкільних курсах з історії, у фільмах і пропагандистських програмах. Недаремно ж Міністерство культури РФ, визначаючи «пріоритети державної фінансової підтримки кіновиробництва на 2023 рік», серед найважливіших указало «збереження, створення та поширення традиційних цінностей», «популяризація героїзму та самовідданості російських воїнів у ході спеціальної воєнної операції», «неоколоніальна політика країн англосаксонського світу», «деградація Європи», а також, що цікаво, «Малоросія як історична область Росії»¹³.

Неабияку прикрість від ось такого процесу формування «нового образу імперії» та загущування в ньому самотності української компоненти викликає той факт, що його результати й досі потужно впливають на західну історіографію. Ще на початку 2022 р., у самий переддень широкомасштабного вторгнення, опубліковано працю «Патроны, слуги и друзья: Русско-украинские неформальные связи и управление Гетманщиной в 1700—1760-х гг.» [24] авторства трьох російських істориків, двоє з яких неодноразово згадувались у контексті втискування історії Гетьманщини у принципово новий імперський контекст, оспівування «кримнашу» у відверто пропагандистських «методичних рекомендаціях» учителям, а також використання трибун міжнародних наукових конференцій для просування російських пропагандистських наративів про «гібридну війну» РФ проти України як нібито «внутрішній український конфлікт». Концептуально книжка являє собою заповнену історичним фактажем озвучену ще 2015 р. схему щодо недоцільності пошуку причин ліквідації Гетьманщини в «метафізиці “імперії”, реформах Петра I, Катерини II», натомість перспективності перенесення уваги на «процеси феодалізації всередині козацької еліти, що визначили поляризацію населення Гетьманщини та поступове відмирання козацьких порядків» [11, С. 32]. І вже ближче до завершення першого року повномасштабної війни РФ проти України Американська асоціація російських досліджень XVIII ст. (ECRSA), членами якої є цілий ряд авторитетних західних русистів, присудила авторам щорічну премію

¹³ Министерство культуры определило главные темы российского кино. Это «деградация Европы», «колониализм англосаксонского мира» и «миротворческая миссия» РФ. Вот что вам будут показывать в кинотеатрах. *Meduza*. 30 ноября 2022. URL: <https://meduza.io/feature/2022/11/30/ministerstvo-kultury-opredelilo-glavnye-temy-rossiyskogo-kino-eto-degradatsiya-evropy-kolonializm-anglosaksonskogo-mira-i-mirotvorcheskaya-missiya-rf> (дата звернення: 16.11.2023).

ім. Марка Раєва. На сайті асоціації мотивацію такого рішення знайти не вдалось¹⁴. А ось на сайтах російських університетів, з якими афілійовані лауреати, з гордістю процитовано ось такий висновок преміальної комісії: «У цій фундаментальній монографії показано, що гонитва за приватною вигодою як російської, так і української еліти призвела до повного поглинання українського гетьманства Російською імперією [...]. Автори показують, що замість того, аби проводити ретельно сплановану колоніальну політику, російські правителі формували свою політику на Гетьманщині, реагуючи на жадібні устремління таких вельмож, як Кирило Розумовський»¹⁵. І тут залишається лише дивуватися, чому авторитетна асоціація, відзначивши заслуги лауреатів у встановленні ролі пожадливісті К. Розумовського в ліквідації імперією української ранньомодерної державності, оминула увагою інші, не менш визначні досягнення авторського колективу: реконструкцію вини «особистості Полуботка» в його смерті в Петропавлівській фортеці; концептуалізацію «суперництва Полуботка з Апостолом» як причину першої ліквідації гетьманства. Та й «прагнення старшини до особистого збагачення» як причина другої ліквідації гетьманства також варта високої академічної нагороди. Втім шанси автора цього відкриття на її отримання вже наприкінці другого року повномасштабної війни РФ проти України виглядають доволі високими. Адже палкий поціновувач історіографічного генія В. Путіна, автор посібника «Крым в истории России», а заодно й лауреат премії ім. Марка Раєва за 2022 р. К. Кочегаров, як можна довідатися з сайту асоціації, водночас є й членом відбіркового комітету цієї самої премії у 2023 р.¹⁶ Тож і пріоритети при виборі лауреатів не важко спрогнозувати.

* * *

Підбиваючи підсумки аналізу тенденцій розвитку російської академічної історіографії щодо висвітлення впродовж 2014—2022 рр. («гібридна» фаза війни РФ проти України) проблеми поглинання імперією ранньомодерної української державності, доводиться констатувати, що попри активне послугування російськими українцями-ранньомодерниками мовою й метафорами західної « нової історії імперії », їх реальний історіографічний набуток відверто дисонує із заявленими засновниками напряму прагненнями пошуку шляхів примирен-

¹⁴ Past recipients of the Marc Raeff Book Prize. ECRSA. *Eighteenth-Century Russian Studies Association*. URL: <https://www.ecrsa.org/Raeff%20Book%20Prize%20Past%20Recipients.pdf> (дата звернення: 26.11.2023).

¹⁵ Книга историков вуза удостоилась престижной премии. 17 октября 2022 г. *Уральский федеральный университет. Новости*. URL: <https://urgi.urfu.ru/ru/novosti/43992/> (дата звернення: 11.11.2022); К.А. Кочегарову присуждена премия им. Марка Раева. Институт славяноведения Российской академии наук (ИСЛ РАН). 11 октября 2022 г. URL: <https://inslav.ru/event/ka-kochegarovu-prisuzhdena-premiya-im-marka-raeva> (дата звернення: 16.11.2022).

¹⁶ Past recipients of the Marc Raeff Book Prize. ECRSA. *Eighteenth-Century Russian Studies Association*. URL: <https://www.ecrsa.org/RaeffPrize.html> (дата звернення: 05.11.2023).

ня, гармонізація візій імперського простору й часу. Очевидно, що мотивація російської «нової імперської історії», котра начебто наслідувала західні взірці, насправді полягає в камуфлюванні, містифікації й викривленні справжніх взаємин імперії з народами, що в той чи інший спосіб були втягнуті в її орбіту. Адже зрозуміло: аби зробити наступний крок і в контексті парадигми справді нової історії імперії представити Російську імперію як простір перспектив і можливостей, обміну й транзиту ідей тощо, необхідно спочатку зафіксувати те, що вона насправді принесла пригнобленим, підпорядкованим народам. Утім, на відміну від британців, французів, бельгійців, іспанців, російські інтелектуали у своїй переважній більшості не пережили власний імперський синдром, а отже воліють не помічати темні сторони імперської історії, тавруючи згадки про них як нібито «прояви упередженості» й телеологізму «молодих історіографій» країн колишнього СРСР. Проблемою російської еліти та переважної більшості інтелектуалів є не пережитий і «не зданий в архів» синдром імперії. Саме у цьому основна причина «злаякісної» мутації російської «нової імперської історії», котра замість пошуків діалогу стала дискурсом маніпулятивних виправдань неоімперської політики сучасної Росії.

Неабиякою проблемою є й те, що багато російських істориків, які асоціюють себе з напрямом нової історії імперії, до 2014 р. та й пізніше інтенсивно працювали і працюють як в англomовному світі, так і для внутрішньої аудиторії. Подеколи ж, як у випадку з автором методичного посібника «Крым в истории России», корекція смислів, які транслюються до західної та російської аудиторії, настільки разюча, що будь-які апеляції до концептів нової імперської історії повністю втрачають сенс. Але переважно йдеться про невелику корекцію, яка не настільки помітна і при цьому щедро прикрашена заявами про пошук «нового академічного прочитання» історії імперії та деклараціями про відданість новим західним підходам і концептам. І саме їхні праці продовжують формувати контури уявлень західного академічного простору про Російську імперію та її взаємини з поневоленими народами.

Загалом же деградація в умовах «гібридної війни» проти України 2014—2022 рр. громадянського суспільства, яке не змогло ефективно протистояти диктату владі й відродженню неоімперського духу в РФ, помітно актуалізувала сервілізм і показову готовність російських істориків співпрацювати з тією ж владою в контексті реалізації курсу на розмивання української ідентичності, заперечення будь-яких натяків на державотворчий потенціал українців і навіть затирання самого політоніма «Україна». Як певний обнадійливий сигнал можна сприйняти той факт, що академічні історики не стали поки що, слідом за головним кремлівським «істориком», шукати на мапах Європи часів Людовіка XIV аргументи на користь тези щодо «неіснування України» в доленіських часах. Утім досвід сервільного «переосмислення» ними «місця Криму в історії Росії» 2014 р., як і загальна логіка розвитку гуманітарного дискурсу в РФ останнього десятиліття підказують, що й така перспектива цілком можлива, причому вже у близькому майбутньому.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Said, E. *Kultura i imperiializm*. Kyiv, 2007 [in Ukrainian].
[Саїд Е. Культура й імперіялізм. Київ, 2007. 608 с.]
2. Vermenych, Ya., Yas, O. *Ukrainskyi proiekt na perekhresti kultur ta identychnosti: ukraïnsko-rosiiske pohranychchia yak prostir «zitknennia tsyvilizatsii»*. Kyiv, 2022 [in Ukrainian].
[Верменич Я., Ясь О. Український проєкт на перехресті культур та ідентичностей: українсько-російське пограниччя як простір «зіткнення цивілізацій». Київ, 2022. 78 с.]
3. Bolshakova, O.V. *Poverkh barierov: Amerikanskaya rusistika posle kholodnoy voyuny*. Moscow, 2013 [in Russian].
[Большакова О.В. Поверх барьеров: Американская русистика после холодной войны. Москва, 2013. 216 с.]
4. *Reformy v Rossii s tochki zreniya istorika: Lektsiya A. Kamenskogo v ramkakh proekta «Publichnyie lektsii “Polit.ru”»*. URL: <https://polit.ru/article/2005/11/17/kamensk/> [in Russian].
[Реформы в России с точки зрения историка: Лекция А. Каменского в рамках проекта «Публичные лекции “Полит.ру”». URL: <https://polit.ru/article/2005/11/17/kamensk/> (дата звернення: 23.04.2021)].
5. Miller, A.I., Dolbilov, M.D. (Edi.) *Zapadnyie okrainy Rossiyskoy imperii*. Moscow, 2006 [in Russian].
[Западные окраины Российской империи. Под ред. А.И. Миллера и М.Д. Долбилова. Москва, 2006. 608 с.]
6. *Сhto takoe «novaya imperskaya istoriya», otkuda ona vzyalas i k chemu ona idet? Beseda s redaktorami zhurnala Ab Imperio Iley Gerasimovym i Marinoy Mogilner. Logos. 2007. 1 (58): 225-226* [in Russian].
[Что такое «новая имперская история», откуда она взялась и к чему она идет? Беседа с редакторами журнала Ab Imperio Илей Герасимовым и Мариной Могильнер. *Logos*. 2007. № 1 (58). С. 225—226].
7. Gerasimov, I., Glebov, S., Kusber, Ya., Mogilner, M., Semenov, A. *Novaya imperskaya istoriya i vyzovy imperii. Ab Imperio. 2010. 1: 19-52* [in Russian].
[Герасимов И., Глебов С., Кусбер Я., Могильнер М., Семенов А. Новая имперская история и вызовы империи. *Ab Imperio*. 2010. № 1. С. 19—52].
8. Gerasimov, I., Glebov, S., Kusber, Ya., Mogilner, M., Semenov, A. *Novaya imperskaya istoriya i vyizovyi imperii. Mify i zabluzhdeniya v izuchenii imperii i natsionalizma*. Moscow, 2010. 396-412 [in Russian].
[Герасимов И., Глебов С., Кусбер Я., Могильнер М., Семенов А. Новая имперская история и вызовы империи. *Мифы и заблуждения в изучении империи и национализма*. Сост. Герасимов И., Могильнер М., Семенов А. Москва, 2010. С. 396—412].
9. Domanska, E. *Istoriia ta suchasna humanitarystyka: doslidzhennia z teorii znannia pro mynule. Perekl. V. Sklokin. Kyiv, 2012* [in Ukrainian].
[Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. Перекл. В. Склокін. Київ, 2012. 264 с.]
10. Miller, A.I. *Imperiya Romanovykh i natsionalizm: esse po metodologii istoricheskogo issledovaniya*. Moscow, 2006 [in Russian].
[Миллер А.И. Империя Романовых и национализм: эссе по методологии исторического исследования. Москва, 2006. 248 с.]
11. Lazarev, Ya.A. *Gotova li ukrainskaya istoricheskaya nauka k dialogu? Razmyshlenie o roli natsionalnoy ramyati v istoricheskom soobshchestve. Istoricheskaya rusistika v XXI v. Budapest, 2017. 31-35* [in Russian].

- [Лазарев Я.А. Готова ли украинская историческая наука к диалогу? Размышление о роли национальной памяти в историческом сообществе. *Историческая русистика в XXI в.* Будапешт, 2017. С. 31—35].
12. Kochegarov, K.A. Krym v istorii Rossii: Metodicheskoe posobie dlya uchiteley obshcheobrazovatelnykh organizatsiy. Moscow, 2014 [in Russian].
[Кочегаров К.А. Крым в истории России: Методическое пособие для учителей общеобразовательных организаций. Москва, 2014. 48 с.].
 13. Kasianov, H. Pro stereotypy. "Zakhidna Yevropa". "khidna Yevropa". Postradianskyi prostir. Ch. 3. Postradianskyi prostir. *Historians*. 03 kvitnia 2017 (URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/2148>) [in Ukrainian].
[Касьянов Г. Про стереотипи. «Західна Європа». «Східна Європа». Пострадянський простір. Ч. 3. Пострадянський простір. *Historians*. 03 квітня 2017. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/2148> (дата звернення: 22.06.2023)].
 14. Malorossy vs ukraintsy: Ukrainskiy vopros v natsionalnoy i kulturnoy politike Rossiyskoy imperii i Sovetskogo Soyuza. Moscow, 2018. 528 s. [in Russian].
[Малороссы vs украинцы: Украинский вопрос в национальной и культурной политике Российской империи и Советского Союза. Москва, 2018. 528 с.].
 15. Kollmann, N.Sh. Soedinennye chestyu: Gosudarstvo i obshchestvo v Rossii rannego Novogo vremeni. Per. s angl. A.B. Kamenskogo. Moscow, 2001 [in Russian].
[Коллманн Н.Ш. Соединенные чество: Государство и общество в России раннего Нового времени. Пер. с англ. А.Б. Каменского. Москва, 2001. 272 с.].
 16. Wyczański, A. Polska — Rzeczą Pospolitą Szlachecką. Wyd. 2, popr. Warszawa, 1991 [in Polish].
 17. Lazarev, Ya.A. "Uchineno budet po ego imperatorskogo velichestva ukazu": Otvety Malorossiyskoy kollegii A.D. Menshikovu. Noyabr — dekabr 1722 g. *Vestnik arkhivista*. 2021. 3: 852-865 [in Russian].
[Лазарев Я.А. «Учинено будет по его императорского величества указу»: Ответы Малороссийской коллегии А.Д. Меншикову. Ноябрь — декабрь 1722 г. *Вестник архивиста*. 2021. № 3. С. 852—865].
 18. Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii. Saint Petersburg, 1830. T. 6. № 3988 [in Russian].
[Полное собрание законов Российской империи. С.-Петербург, 1830. Т. 6. № 3988. 1121 с.].
 19. Horobets, V. Prysmerk Hetmanshchyny: Ukraina v roky reform Petra I. Kyiv, 1998 [in Ukrainian].
[Горобець В. Присьмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра I. Київ, 1998. 322 с.].
 20. Diariush ili zhurnal, to est povsednevnyaya zapiska... *Chteniya v Obshchestve istorii i drevnostey rossiyskikh*. Moscow, 1858. Kn. 1. Otd. V [in Russian].
[Диариуш или журнал, то есть повседневная записка... *Чтения в Обществе истории и древностей российских*. Москва, 1858. Кн. 1. Отд. V. XXI + 74 с.].
 21. Yakovliv, A. Ukrainsko-moskovski dohovory v XVII—XVIII vikakh. Warszawa, 1934 [in Ukrainian].
[Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII—XVIII віках. Варшава, 1934. 178 с.].
 22. Lazarev, Ya.A. Rossiyskoe pravitelstvo i ukrainskaya kazatskaya elita: osobennosti vzaimootnosheniy v period funktsionirovaniya Malorossiyskoy kollegii (1722—1727). *Slavyanovedenie*, 2016. 4: 41-51 [in Russian].

- [Лазарев Я.А. Российское правительство и украинская казачья элита: особенности взаимоотношений в период функционирования Малороссийской коллегии (1722—1727). *Славяноведение*, 2016. № 4. С. 41—51].
23. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii*. Saint Petersburg, 1830. Т. 7. № 4196 [in Russian].
[Полное собрание законов Российской империи. С.-Петербург, 1830. Т. 7. № 4196. 890 с.].
24. Kiselev, M.A., Kochegarov, K.A., Lazarev, A.Ya. *Patrony, slugi i druzya: Russko-ukrainskie neformalnyie svyazi i upravlenie Getmanshchiny v 1700—1760-kh gg.: Issledovanie i istochniki*. Ekaterinburg, 2022 [in Russian].
[Киселев М.А., Кочегаров К.А., Лазарев А.Я. Патроны, слуги и друзья: Русско-украинские неформальные связи и управление Гетманщиной в 1700—1760-х гг.: Исследование и источники. Екатеринбург, 2022. 1244 с.].
25. Lazarevskiy, A. *Istoricheskie ocherki poltavskoy Lubenshchiny XVII—XVIII st. Chteniya v Istoricheskom obshchestve Letopistsa-Nestora*. Kiev, 1896. Вып. XI: 34-203 [in Russian].
[Лазаревский А. Исторические очерки полтавской Лубенщины XVII—XVIII ст. Чтения в Историческом обществе Летописца-Нестора. Киев, 1896. Вып. XI. С. 34—203].
26. Solovev, S.M. *Istoriya Rossii s drevneyshikh vremyon*. Kn. 6. Т. 18. Saint Petersburg, 1879 [in Russian].
[Соловьёв С.М. История России с древнейших времён. Кн. 6. Т. 18. С.-Петербург, 1879. 680 с.].
27. Okynshevych, L. *Zvidomlennia pro komandyruvannia do Moskvu (traven — cherven 1928 r.) ta do Kharkova (veresen 1928 r.)*. *Pratsi Komisii dlia vyuchuvannia istorii zakhidno-ruskoho i ukrainskoho prava*. 6: 458-468 [in Ukrainian].
[Окиншевич Л. Звідомлення про командування до Москви (травень — червень 1928 р.) та до Харкова (вересень 1928 р.). *Праці Комісії для вивчення історії західноруського і українського права*. Вип. 6. С. 458—468].
28. *Sbornik Imperatorskogo russkogo istoricheskogo obshchestva*. Saint Petersburg, 1888. Т. 63 [in Russian].
[Сборник Императорского русского исторического общества. С.-Петербург, 1888. Т. 63. 876 с.].
29. Lazarev, Ya.A., Ivshin, V.S. *Integratsiya Maloy Rossii i ee status v trudakh G.F. Karpovala (1839—1890)*. *Slavyanovedenie*, 2021. 2: 115-130 [in Russian].
[Лазарев Я.А., Ившин В.С. Интеграция Малой России и её статус в трудах Г.Ф. Карпова (1839—1890). *Славяноведение*, 2021. № 2. С. 115—130].
30. Lukashova, S.S. *Kanalnyie raboty Petra I v zerkale rossiysko-ukrainskikh otnosheniy nachala XVIII v. Ukraina i ukrainsy: obrazy, predstavleniya, stereotipy. Russkie i ukrainsy vo vzaimnom obshchenii i vospriyatii*. Moscow, 2008. 37-52 [in Russian].
[Лукашова С.С. Канальные работы Петра I в зеркале российско-украинских отношений начала XVIII в. *Украина и украинцы: образы, представления, стереотипы. Русские и украинцы во взаимном общении и восприятии*. Москва, 2008. С. 37—52].
31. Lazarev, Ya.A. “S velikoyu polzoyu velikorossiyskoyu”: proekt pervogo ukrainskogo universiteta v kontekste integratsii ukrainskoy kazatskoy elityi. *Dialog so vremenem*. 2020. 73: 127-139 [in Russian].
[Лазарев Я.А. «С великою пользою великороссийскою»: проект первого украинского университета в контексте интеграции украинской казачьей элиты. *Диалог со временем*. 2020. Вып. 73. С. 127—139].
32. Doroshenko, D.I. *Narys istorii Ukrainy v 2-kh tomakh*. Т. II (Vid polovyny XVII st.). Kyiv, 1992 [in Ukrainian].

- [Дорошенко Д.І. Нарис історії України в 2-х томах. Т. II (Від половини XVII ст.). Київ, 1992. 574 с.].
33. Lazarev, Ya.A. "Velikorossiyskaya" administratsiya na getmanskoj Ukraine v 1700—1727 gg.: evolyutsiya institutov i ikh statusa (Extended abstract of Candidate's thesis). Ekaterinburg, 2012 [in Russian].
[Лазарев Я.А. «Великороссийская» администрация на гетманской Украине в 1700—1727 гг.: эволюция институтов и их статуса. Автореф. дисс. ... канд. ист. наук. Екатеринбург, 2012. 18 с.].
34. Pisarkova, L.F. Fenomen rossiyskikh reform. *Rossiyskaya istoriya*. 2014. 4: 12-30 [in Russian].
[Писарькова Л.Ф. Феномен российских реформ. *Российская история*. 2014. № 4. С. 12—30].
35. Serov, D.O. "Byt po maniru shvedskomu...": stsennarii zaimstvovaniya inostrannykh pravovykh institutov v khode provedeniya administrativnoy i sudebnoy reform Petra I. *Fenomen reform na zapade i vostoке Evropy v nachale Novogo vremeni (XVI — XVIII vv.)*. Saint Petersburg, 2013. 250-269 [in Russian].
[Серов Д.О. «Быть по манеру шведскому...»: сценарии заимствования иностранных правовых институтов в ходе проведения административной и судебной реформ Петра I. *Феномен реформ на западе и востоке Европы в начале Нового времени (XVI — XVIII вв.)*. Под ред. М.М. Крома, Л.А. Пименовой. С.-Петербург, 2013. С. 250—269].
36. Shattenberg, S. Kultura korruptsii, ili K istorii rossiyskikh chinovnikov. *Neprikosnovennyi zapas: debaty o politike i kulture*. 2005. 4 (42): 24-35 [in Russian].
[Шаттенберг С. Культура коррупции, или К истории российских чиновников. *Неприкосновенный запас: дебаты о политике и культуре*. 2005. № 4 (42). С. 24—35].
37. Korchmina, E.S. "V chest vzyatok ne davat": "pochest" i "vzyatka" v poslepetrovskoy Rossii. *Rossiyskaya istoriya*. 2015. 2: 3-13 [in Russian].
[Корчмина Е.С. «В честь взяток не давать»: «почесть» и «взятка» в послепетровской России. *Российская история*. 2015. № 2. С. 3—13].
38. Muravlev, P.S. Fenomen korruptsii v zakonodatelstve i vospriyatii rossiyskogo dvoryanstva vtoroy poloviny XVIII — pervoy chetverti XIX v. *Vestnik RUDN. Seriya: Istoriya Rossii*. 2022. 21, 2: 275-287 [in Russian].
[Муравлев П.С. Феномен коррупции в законодательстве и восприятии российского дворянства второй половины XVIII — первой четверти XIX в. *Вестник РУДН. Серия: История России*. 2022. Т. 21. № 2. С. 275—287].
39. Maslak, V.I. Rannomoderna ukrainska derzhavnist v suchasnykh polskii ta rosiiskii istoriohrafiakh (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv, 2015 [in Ukrainian].
[Маслак В.І. Ранньомодерна українська державність в сучасних польській та російській історіографіях: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2015. 32 с.].
40. Sbornik Imperatorskogo russkogo istoricheskogo obshchestva. Saint Petersburg, 1886. T. 55 [in Russian].
[Сборник Императорского русского исторического общества. С.-Петербург, 1886. Т. 55. 504 с.].

Надійшла / Received 03.12.2023

Viktor HOROBETS

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Sector of Social History,
Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
victor_gor@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3755-4181>

HOW RUSSIAN HISTORIANS SEARCHED
FOR THE “GOOD EMPIRE”: LIQUIDATION
OF THE HETMANSHCHYNA IN THE LIGHT
OF THE “NEW” IMPERIAL HISTORIOGRAPHY (2014—2022)

The purpose is to analyze the presentation in modern Russian historiography of the history of the relations of the Russian Empire with the early modern Ukrainian state — Hetmanshchyna, in particular in that segment of it that positions itself as an adept of the direction of the new history of the empire. **The methodology** is based on methods of historiographical analysis and synthesis. **Scientific novelty.** For the first time, the problem of applying in modern Russian historiography the concept of the new history of the empire borrowed from Western historical science as a way of historiographical reformatting of the image of the Russian Empire, in particular in the context of the development of the problem of relations between the empire and the Ukrainian early modern state, is highlighted systematically. The question of the reaction of the academic community of the Russian Federation to the turn in the historical policy of 2014 is considered. The priority problem areas of the modern historiographic representation of Russo-Ukrainian relations in the early modern times have been reconstructed. It has been established that the issue of limiting and liquidating the autonomy of Hetmanshchyna attracts the most attention from Russian historians. The process of absorption by the empire of early modern Ukrainian statehood is considered in the context of the paradigms of “regularities of the integration of Little Russia” and the concept of “integration strategies” borrowed from American historiography. The violent nature of incorporation processes is completely ignored. Manifestations of resistance of the Ukrainian elite to the absorption of Hetmanshchyna are interpreted only as certain personal phobias or the pursuit of private beneficial interests. At the same time, the creators of the new version of imperial historiography actively criticize the representatives of the “new historiographies” for teleologism and “ideological prejudices” and declare their intention to “deconstruct the old ideologized myths”. But in the final result, a new imperial myth is being heavily developed, in which the efforts of the Russian Empire to absorb and assimilate the state entities incorporated by it are presented exclusively in the context of positive changes: “elimination of disorder”, “improvement of management efficiency”, “social protection of underprivileged sections of the local population”, etc.

Keywords: *Ukrainian early modern state, Hetmanshchyna, history of Ukrainian-Russian relations, Russian Ukrainian studies, new history of the empire.*